

Галина Ярославівна **ПРИШЛЯК**

к.ю.н., доцент, Львівський інститут ПраТ "ВНЗ «МАУП»"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7056-4210>

e-mail: kga82@ukr.net

ВАЖЛИВІСТЬ НАРОДНОГО КОНТРОЛЮ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається поняття народного контролю як суспільно-політичного явища, що є важливим для реалізації екологічних прав у державі. Охарактеризовано праці вітчизняних та закордонних вчених стосовно виникнення та розвитку народного контролю. Зроблено висновки про те, що дуже мало наукових праць, які б розглядали поняття важливості контролю народу як окремого правового інституту, та, який відіграє неабияку роль у реалізації екологічних прав у державі. Тому необхідно глибше опрацювати проблему контролю народу, яка є на сьогодні дуже актуальною, адже побудова демократичної, правової держави неможлива без цього.

Ключові слова: влада, демократія, контроль народу, екологічні права, держава

ВСТУП

Наукові дослідження стосовно забезпечення контролю народу стосуються як усього комплексу проблем його організації і функціонування, так і організаційно-правових засад державного будівництва, пов'язаних із фінансовим, матеріально-технічним забезпеченням, екологією, захистом прав громадян, дотриманням правопорядку, гарантуванням громадської безпеки тощо. Тією чи іншою мірою питання контрольної діяльності громадян у сфері реалізації прав, зокрема екологічних, розглядаються в науковій та навчальній літературі у зв'язку з аналізом проблем державного будівництва. Ці питання відображено не лише в працях, присвячених адміністративному праву та державному управлінню, а й у тих, що стосуються загальних проблем теорії держави і права. Та, незважаючи на їх велике значення та актуальність проблеми, теорії та практики важливості контролю народу у реалізації екологічних прав, усе ще не отримали достатньо повного та ґрунтовного висвітлення як у закордонній, так і у вітчизняній юридичній літературі.

МЕТА статті – визначення важливості контролю народу у реалізації екологічних прав, розглядаючи як проблему науки теорії держави та права.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття сформована на основі праць вітчизняних та закордонних авторів, що досліджують проблеми контролю народу, а також на даних періодичних видань та соціологічних досліджень. У написанні статті використовувалися історичний метод, методи порівняння та узагальнення, а також аналіз та синтез.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблема народного контролю, важливість якого є беззаперечною для реалізації екологічних прав у державі, належить до найбільш складних, значущих та засадничих питань у теорії держави і права. Теоретичне осмислення й напрацювання практичних рекомендацій відносно розв'язання цієї проблеми – не-

обхідна умова ефективного наукового управління суспільними процесами. Розкриття суті поняття «контроль народу» як принципово нової для вітчизняної науки юридичної категорії, а також вирішення ряду інших проблем теорії та практики такого контролю вимагає ґрунтовного дослідження його становлення як окремого самостійного правового інституту й утвердження та вдосконалення його форм.

Слід відзначити, що контроль народу є одним із видів суспільного контролю, який полягає у спостереженні громадян за діяльністю органів державної влади, їх посадових осіб, а також аналізі та перевірці цієї діяльності, що спрямований на запобігання, виявлення та припинення дій, які спричиняють порушення прав та законних інтересів людини, зокрема й екологічних. Крім того, контроль є важливим чинником формування громадянського суспільства та й тим елементом, який забезпечує взаємозв'язок державної влади та народу, що, зі свого боку, є необхідною умовою будівництва демократичної та правової держави.

Важливо наголосити, що ще до початку незалежності нашої країни, багато державно-правових питань у теорії держави та права були заборонені для дослідження. Але з моменту прийняття таких важливих документів, як Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [1], Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. [2], а згодом і прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України [3] – усе це дало поштовх і стало фундаментальним до створення власної самостійності, громадянського суспільства та формуванню нової правової свідомості в громадян, а відтак – народження й розвитку сучасної української держави.

Наріжним каменем фундаментального підходу до теоретико-правового дослідження важливості контролю народу у реалізації екологічних прав повинна стати вихідна теза, в якій формулюється та сама абстрактна категорія, що дає можливість простежити розвиток уявлень від абстрактного до конкретного. Тому слід починати з визначення сутності контролю народу як

звичайного поняття, порівнюючи його з тим, що трактується загальною теорією соціального управління.

То ж, як відомо, у науковий обіг термін «соціальний контроль» був запроваджений французьким соціологом і криміналістом Габріелем Тардом, який вважав його засобом повернення злочинця до суспільної діяльності. Згодом, розширивши його значення, учений став розглядати соціальний контроль як один із факторів особистої соціалізації, яку він розумів як процес включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини (інтеріоризацію) через соціальну взаємодію [4, с. 140].

Сучасна дослідниця соціального контролю у сфері демократизації суспільства Н. Бойко визначає соціальний контроль як соціально детермінований механізм підтримання соціальної рівноваги і водночас як механізм, що сприяє розвитку соціальних змін у суспільстві. Соціальний контроль призначений регламентувати та консолідувати діяльність усіх соціальних суб'єктів суспільства (і владу, і громадян), забезпечуючи їх стійке, рівноважне, стабільне функціонування та позитивний соціальний розвиток і прогрес [5, с. 71].

Філософи поняття «соціальний контроль» тлумачать як таке, що відображає сукупність тих процесів у соціальній системі (суспільстві, соціальній групі тощо), за допомогою яких забезпечується слідування визначеними правилами діяльності, а також дотримання певних обмежень поведінки, порушення яких негативно впливає на функціонування системи. Соціальний контроль забезпечує відповідну організацію суспільного життя, адекватну встановленим у суспільстві правилам поведінки учасників суспільних відносин. Через такий контроль реалізується принцип зворотного зв'язку в управлінні суспільними процесами чи системами. У процесі розвитку й ускладнення суспільних відносин розвивається й ускладнюється також і структура соціального контролю, вдосконалюється його механізм, зростає його значення у функціонуванні всіх його систем. Така гнучкість механізму соціального контролю з виникненням нових умов та завдань у процесі суспільного розвитку є важливою передумовою соціального прогресу [6, с. 612].

Юристи, особливо фахівці з адміністративного права, розглядають контроль як важливу функцію управління. Так, на думку О.Ф. Андрійко, контроль є елементом державної влади, а контрольні відносини мають владний характер. Вчена характеризує призначення державного контролю, констатує, що держава через певні організаційні форми і структури створює систему контролю, нагляду, перевірки виконання чинних норм і правил, усунення та недопущення відхилень від визначених параметрів [7, с. 30]. Як форму державної влади розглядає контроль і В.Ф. Погорілко [8, с. 71].

Професор Н. Нижник вбачає значення контролю у тому, щоб «... не лише виявити, а й попередити помилки й недоліки в роботі учасників управління, шукати нові резерви та можливості» [9, с. 23].

Ю.П. Битяк вважає контрольну діяльність одним із важливих способів забезпечення законності й дисципліни у державі та суспільстві, функцією держави та її органів. На думку вченого, ця функція може бути методом державного управління, спрямованим на забезпечення належної поведінки службовців держав-

них органів та їх апарату, громадян, юридичних осіб, може сприяти усуненню недоліків в управлінській діяльності, створенню належного порядку у відносинах між суб'єктами управління, чіткому виконанню законів, інших нормативно-правових актів [10, с. 216].

Оцінюючи значення громадського контролю у становленні й розвитку громадянського суспільства, В. Селіванов підкреслював: «Лише за умови розвинутої політичної і правової культури демократичного громадянського суспільства, яке не просто на законній, а насамперед правовій основі контролює державну владу, державно організоване суспільство в змозі як обмежувати, так і самообмежувати державні імперативні адміністративно-командні прагнення» [11, с. 254]. Цього вдається досягти, як справедливо зазначає О.І. Сушинський, коли «сама народ і має контролювати як свою (самоконтроль, внутрішній контроль), так і їхню (мета – контроль, зовнішній контроль) діяльність, тобто посередництвом контролю здійснювати окремий вид публічної влади – контрольну владу» [12, с. 375].

Такої ж думки В.В. Речицький, який, крім того, пропонує встановити нормативну базу для існування дієвого громадського контролю в Україні. Його слід розширити за рахунок парламентського та позапарламентського контролю, контролю об'єднань громадян, громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, що проживають в Україні [13, с. 110].

Певним способом положення про контроль народу відображено у колективній монографії за редакцією Н.М. Оніщенко та О.В. Зайчука, де здійснено комплексний аналіз сутності, структури, особливостей формування та функціонування інституту прав людини в умовах демократичного суспільства, а також висвітлено сучасні тенденції розвитку інституту прав людини, наголошено на засобах захисту прав та свобод людини, що є важливою передумовою реалізації народом його владно-контрольних повноважень [14, с. 65].

З-поміж інших видань цієї тематики окрему увагу заслуговує праця директора інституту юридичних досліджень Національного автономного університету м. Мехіко Дієго Валадеса «Контроль над владою». У ній вчений ґрунтовно розглянув проблему контролю народу за діяльністю влади, що дало йому підставу для такого висновку: контроль – спосіб обмежити владу та покласти на неї відповідальність [15, с. 162].

Чимало цінних рекомендацій у цьому сенсі містить підготовлений Львівським представництвом «Громадянської мережі ОПОРА», Асоціацією лідерів локальних громадських груп разом з організаціями громадського контролю України «Путівник із громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування». У ньому, між іншим, дається таке визначення громадського контролю: «Порівняно нова для України форма громадської активності, яка використовується для безпосереднього спостереження громадськими організаціями, ініціативними групами та особами за дотриманням прав і законних інтересів громадян установами та органами державної влади, місцевого самоврядування, а також недержавними інституціями, що виконують публічні функції. Говорячи просто, громадський контроль – це активне спостереження громадянами за тими, хто від нашого імені й за рахунок наших податків управляє країною

на всіх рівнях, – від села до столиці» [16, с. 8].

Отже, можна відзначити, що всі згадані автори розглядають лише окремі напрями здійснення контролю народу, оминаючи такий важливий фактор, як визнання його окремим самостійним правовим інститутом, що має важливий вплив на реалізацію прав, зокрема екологічних. Актуалізація цього положення особливо посилюється з огляду на те, що в Україні триває процес інституалізації громадянського суспільства, бурхливі події політичного життя надають йому певних імпульсів.

Важливість контролю народу у різних сферах державної та суспільної діяльності, зокрема екологічної, не викликає сумнівів, а його рівень відповідає показнику розвитку демократії, інститутам громадянського суспільства, їх впливу на органи державної влади. Контроль із боку суспільства покликаний підвищити відповідальність держави перед громадянами за свої

рішення та за досягнення взятих на себе державних зобов'язань, а також гарантувати належну реалізацію прав та свобод, зокрема екологічних.

ВИСНОВКИ

Отже, проаналізовані роботи вітчизняних та закордонних авторів, дає можливість зробити висновки про те, що в сучасній історіографії все ще немає окремої наукової праці, присвяченої комплексній розробці на монографічному рівні проблемі контролю народу як окремого правового інституту. На жаль, висвітлено лише окремі питання, пов'язані з даним поняттям. Тому, на нашу думку, потрібно глибше опрацьовувати дану проблему, яка є на сьогодні дуже актуальною, адже побудова демократичної, соціальної та правової держави неможлива без контролю народу за реалізацією прав та свобод людини і громадянина, враховуючи екологічну сферу людського буття.

Список використаних джерел

1. Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Современная западная социология : словарь / сост. Ю.Н. Давыдов и др. Москва : Политиздат, 1990. 432 с.
5. Бойко Н. Социальный контроль и демократизация общества. Киев: Институт социологии НАНУ, 2007. 272 с.
6. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев и др. Москва: Сов. энцикл., 1989. 814 с.
7. Андрійко О.Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади. Київ: Наукова думка, 2004. 300 с.
8. Погорелко В.Ф. Местные советы в механизме осуществления функций советского общенародного государства. Киев: Наукова думка, 1986. 234 с.
9. Контроль у сфері державного управління / Н. Нижник та ін. *Вісник УАДУ*. 1998. № 2. С. 23-31.
10. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія. Харків: Право, 2005. 303 с.
11. Селіванов В. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. Київ: Видавничий Дім Ін Юре, 2002. 724 с.
12. Сушинський О. І. Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти: монографія. Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2002. 468 с.
13. Речицкий В.В. Свобода и государство. Харьков: Фолио, 1998. 144 с.
14. Проблеми реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні: монографія / за ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. Київ: ТОВ Юридична думка, 2007. 424 с.
15. Валадес Д. Контроль над властью. М.: Идея-Пресс, 2006. 248 с.
16. Путівник із громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування / за ред. О. Неберикута. Львів: Дизайн-студія «Папуга», 2009. 84 с.

References

1. Declaration of State Sovereignty of July 16, 1990. *Information of the Verkhovna Rada of the USSR*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (in Ukrainian).
2. Act of proclamation of independence of Ukraine of August 24, 1996. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (in Ukrainian).
3. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
4. Davydov Yu.N. Contemporary Western Sociology: A Vocabulary. Moscow: Politizdat, 1990. 432 p. (in Russian).
5. Boiko N. Social control and democratization of society. Kyiv: Institute of Sociology NASU, 2007. 272 p. (in Ukrainian).
6. Philosophical Encyclopedic Dictionary / ed. S.S. Averintsev, et.al. Moscow: Soviet encyclopedia, 1989. 814 p. (in Russian).
7. Andriiko O.F. State control in Ukraine: organizational and legal bases. Kyiv: Scientific opinion, 2004. 300 p. (in Ukrainian).
8. Pogorelko V.F. Local councils in the mechanism of the implementation of the functions of the Soviet state of the whole people. Kyiv: Naukova Dumka, 1986. 234 p. (in Russian).
9. Control over the sphere of sovereign administration / N. Nyzhnyk, et.al. *Bulletin of UASU*. 1998. № 2, pp. 23-31. (in Ukrainian).
10. Bytiak Yu.P. Civil service in Ukraine: organizational and legal principles: monograph. Kharkiv: Law, 2005. 303 p. (in Ukrainian).
11. Selivanov V. Law and power of sovereign Ukraine: methodological aspects. Kyiv: In Yure Publishing House, 2002. 724 p. (in Ukrainian).
12. Sushynskiy O.I. Control in the sphere of public power: theoretical-methodological and organizational-legal aspects: monograph. Lviv: LRIDU UADU, 2002. 468 p. (in Ukrainian).
13. Rechitskiy V.V. Freedom and state. Kharkiv: Folio, 1998. 144 p. (in Russian).
14. Problems of realizing the rights and freedoms of the people of the community in Ukraine: monograph / ed. N.M., Onishhenko, O.V. Zaichuk. Kyiv: TOV Yurydychna Dumka, 2007. 424 p. (in Ukrainian).

15. Valades D. Control over power. Moscow: Idea-Press, 2006. 248 p. (in Russian).

16. Guide to public control over the activities of local governments / ed. O. Neberykut. Lviv: Parrot Design Studio, 2009. 84 p. (in Ukrainian).

Halyna PRYSHLIAK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Lviv Institute IAPM

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7056-4210>

e-mail: kga82@ukr.net

THE IMPORTANCE OF PEOPLE'S CONTROL IN THE IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL RIGHTS: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

The problem of people's control, the importance of which is indisputable for the implementation of environmental rights in the state, is one of the most complex, significant and fundamental issues in the theory of state and law. Theoretical understanding and development of practical recommendations for solving this problem is a necessary condition for effective scientific management of social processes. Discovering the essence of the concept of "people's control" as a fundamentally new legal category for domestic science, as well as solving a number of other problems of theory and practice of such control requires a thorough study of its formation as a separate independent legal institution and approval and improvement of its forms. It should be noted that the control of the people is one of the types of public control, which consists in monitoring citizens over the activities of public authorities, their officials, as well as analysis and verification of these activities, aimed at preventing, detecting and stopping actions that cause violations and legitimate human interests, including environmental. In addition, control is an important factor in the formation of civil society and the element that ensures the relationship between government and the people, which in turn is a necessary condition for building a democratic and legal state. Thus, it can be noted that all the mentioned authors consider only certain areas of people's control, bypassing such an important factor as recognizing it as a separate independent legal institution that has an important impact on the implementation of rights, including environmental. The actualization of this provision is especially intensified in view of the fact that the process of institutionalization of civil society is underway in Ukraine, and the turbulent events of political life give it certain impulses. Thus, the importance of people's control in various spheres of state and public activity, including environmental, is not in doubt, and its level corresponds to the development of democracy, civil society institutions, their impact on public authorities. Public control is designed to increase the responsibility of the state to citizens for its decisions and for the achievement of state obligations, as well as to ensure the proper exercise of rights and freedoms, including environmental.

Keywords: power, democracy, control of the people, environmental rights, the state